

L'obra pictòrica de Pasqual Calbo

GUILLEM SINTES ESPASA

Calbo se'ns apareix com un gran desconegut pel tractament que li han donat la majoria d'autors. Hernández Sanz li dedica una sèrie d'articles i notes a la Revista de Menorca (anys 1912 i 1925), però sens intentar aprofundir ni explicar el perquè de la seva obra i les seves característiques. El qui sí intenta una primera sistematització de l'obra pictòrica és Alexandre Cirici Pallicer a un article aparegut a la revista Serra d'Or, tot donant una sèrie de pautes —molt esquemàtiques— del seu període de formació i desenvolupament de la seva pintura. La seva biografia també apareix descrita en el Diccionari de Benèzit, a la Galeria d'Artistes d'Osorio i en el Diccionari de Rafols; erròniament. Igualment, la seva figura apareix biografiada per J. Ramis i Ramis a la seva obra "Varones Ilustres", obra que va escriure, recordem, el 1817.

Realment, a part d'allò que indicaven Hernández Sanz i Cirici Pallicer, pens que Pasqual Calbo fou un típic representant d'un moment històric que va des de l'Aufklärung fins al pre-romanticisme. La seva posició va tenir la duplicitat que trobam en tants dels seus contemporanis, embrancats en la puresa clàssica per convenciment, però forçosament romàntics en el seu món personal, aspecte, aquest, que veim clarament en la seva biografia.

Sabem que, des de jove, freqüentà el taller de pintura que Giuseppe Chiesa tenia obert a Maó. Indudablement, del seu primer mestre va aprendre la minuciositat i l'objectivitat, el gust per la fidelitat a la indumentària i el realisme que podem qualificar d'artesanal; i fou ell qui l'encoratjà a prosseguir estudis de pintura a Itàlia, traslladant-se de primer a Gènova i posteriorment a Venècia (1769). Noteu, doncs, que el mestre l'envia precisament als llocs d'on ell adquirí les característiques peculiars del seu art.

Venècia, en aquesta època, tenia dues tendències de pintura clarament enfrontades, una de conservadora que tractava de cercar els seus exemples en l'art venecià del Renaixement, saltant partdamunt del segle XVII, i una altra d'interessada a servir a una clientela fàcil, d'escassa significació en vida, però cap a la qual s'ha bolcat el gust contemporani. Però també hi ha els continuadors de les escenes de gènere de Pietro Longhi, atents tan sols a captar l'ambient i la fesomia d'una societat a punt de desintegrar-se.

Va tenir la sort de trobar la protecció de l'ambaixador de l'Imperi Austríac, Durazzo, qui elogià les seves qualitats pictòriques a l'Emperatriu Maria Teresa, la qual decideix d'enviar-lo a perfeccionar els seus estudis de pintura a Roma (1774). És a partir de llavors que es marquen les pautes posteriors d'evolució en la pintura de Pasqual Calbo i és en aquesta ciutat, Roma, on es forgen.

Roma continua essent el centre de les idees artístiques, de la mateixa manera que els grans encàrrecs per a Esglésies, Cardenals i Pontífexs havien tocat a la seva fi, preocupats per problemes de mera subsistència; el cert és que a Roma apareixerà ara amb especial significació adquisitiva un nou tipus de clientela que moltes vegades no practiquen ni la mateixa religió catòlica; ens referim als estrangers que fomentaran el petit i gran encàrrec: des del retrat al quadre d'història, passant pel paisatge o la visió arqueològica. El colleccionisme estranger fomentat pels viatgers que viuen delectant-se a Roma, ha de menester un tipus de pintura petita, fàcilment transportable, que podria estar en consonància amb preus reduïts. A aquest petit format, se li aplegaria l'art menut i enjogassat del Rococó. Açò no obstant, els pintors segueixen aferrats a formes clàssiques, però donant una nova inspiració. Rafael torna a posar-se de moda, i el camí estarà disposat per ser recorregut vertiginosament per Mengs, de la mà de Winckelmann. Però fins que arribi aquest moment, serà Battoni el veritable i únic director d'escena a Roma. Els seus retrats seran tan sollicitats pels nobles anglesos com les "vedutas" arqueològiques del piacentí Panini, o els paisatges deliciosament arcàdics, tenyits de melangia i premonició, d'Andrea Locatelli, que veurà el triomf d'allò que ell anunciava al tall de l'any 1740.

La data de 1761 marca el final d'una època i Winckelmann s'apressà a proclamar-ho: Mengs arribava per salvar l'art modern. Battoni encara es resisteix a perdre el seu primer lloc i només hi mancaran vint-i-tres anys perquè David pinti el seu Jurament dels Horacis, mentre el jove Cades obre les esperances de l'art romàntic.

Tenim ben poques notícies sobre l'estada de Calbo a Roma, però són prou eloqüents per a poder afirmar que està ficat en totes les pugnes artístiques. Calbo copia pintures de Giulio Romano, del Domenichino i de Guido Renni, per les quals el príncep Kaunitz de Rietberg expressa la seva satisfacció (1777); Calbo es troba imbuït d'una atmosfera neomanierista, que tenia Mengs com a màxima figura, del qual el nostre pintor és un clar seguidor en aquest moment.

L'any 1779 copia les obres més famoses de Mengs, com ara el Parnaso de Villa Albani i les pintures murals de la Sala dels Papirus del Vaticà. També rep l'encàrrec de copiar el sostre de l'Església de Sant Eusebi. Aquestes còpies, juntament amb uns originals que desconeixem, desvetllaren l'admiració i el reconeixement en la capital austríaca, i sobretot en el seu protector i amic, el príncep Kaunitz, qui aconseguí que el 1779 fos cridat a Viena per l'Emperatriu Maria Teresa, rebent el càrrec de Primer Delineador de la Galeria Imperial de Viena.

No en sabem gaires coses, de la seva estada a la cort austríaca. El resultat de les nostres gestions a nivell de museus no ha donat el fruit que esperàvem. Sabem que no es conserva obra pictòrica de Calbo a Viena, però sí diversos projectes d'execució d'edificis. És en aquesta època quan es produeix el seu fracàs sentimental, que el marcarà profundament en la seva existència, la qual cosa provoca una sortida apressada del país no sens haver rebut, abans, el testimoniat-

ge de consideració de l'Emperatriu i, és clar, del seu amic el príncep Kaunitz, el convida a passar una temporada de descans en el reial lloc de Laxemburg. Açò no obstant, hem recollit documentació de la còpia que realitza del quadre a l'oli de Rubens, titulat "El Vent arravatant Orinthia", que actualment es troba al Kunsthistorischesmuseum, de Viena. És una còpia de format petit, 40 x 40 cm., realitzada a l'aquarella. D'acord amb F. Hernández Sanz (pàg. 39, aquarella figurà en la col·lecció de Rafael Femenias, passant més tard a mans d'un col·leccionista català. Aquesta obra entrà a subhasta pública l'any 1923, a Madrid, figurant en el catàleg de subhasta amb el número de lote 59 i amb la indicació "Cuadro de Museo. Acuarela de Pascual Calvo". Ara per ara, i després dels avatars soferts per aquesta obra, en desconeixem el parador.

A mitjan 1780 Calbo viu de bell nou a Maó, i per mor d'aquest fracàs sentimental, veim com, paulatinament, va anar sortint el costat romàntic del nostre personatge.

Pictòricament encara no s'havia produït una evolució en la seva pintura, tot i que progressivament el corrent del classicisme normatiu en què es va veure immers a Roma i a la cort vienesa va anar evolucionant cap a un neoclassicisme, existent a la nuesa, la severitat i la purificació de formes. En comptes de la bellesa pròpia, hi haurà una sèrie de formes que perpetuaran la pompa barroca. De fet, correspon a allò que s'anomena "estil Lluís XVI".

Malauradament, a Menorca, coneixem poques obres que puguin correspondre a aquesta època, maldament puguem pensar que fou un període de la seva vida força pobre, pictòricament parlant. Açò no obstant, per la temàtica i l'estil, podem efectuar una sistematització d'aquesta època:

a) Obres de caràcter religiós. Cal destacar dos esbossos per a la decoració al fresc d'un arc, representant les Virtuts Teològals, en la col·lecció Vives-Campanar. Aquestes obres són de format petit 22 x 30 cm., molt ben aconseguides en l'execució, amb un gran estudi de vestimenta, que dona un aspecte volumètric i simètric al conjunt. Estan realitzats mitjançant la tècnica del rentat, aspecte molt interessant atès que és una tècnica que usaren comunament els artistes italians i holandesos dels segles XV i XVI. Aquest tema en representacions al fresc és força freqüent en les obres que realitzen tota una sèrie d'artistes italians instal·lats a la Cort d'Espanya (Palau de la Granja) durant el segle XVIII. És en aquestes obres i en els esbossos per a altars i retaules que es conserven en la seva obra manuscrita "DIDACTICA" (Museu de Menorca), on apareix la figura de Calbo com a projectista, on s'observa la seva formació en arquitectura, característica que el refermà d'una manera clara en la Cort de Viena.

Cal fer esment, també del retaule de la capella privada de s'Aranjassa, actualment a l'Ateneu de Maó, realitzat a l'oli, de grans dimensions, on unes grisalles de tema arquitectònic en "trompe l'oeil" formen una exedra porticada amb arcades obertes entre pilastres compostes. Hi ha un podi amb garangoles clàssiques i, a la part de dalt, no hi manca certa pompa barroca en les carteles, volutes i gerros florits. Els cinc sants estatuaris, neoclàssics d'esperit —Gabriel, Llorenç, Eulàlia, Joan Baptista i Margarida— coexisteixen amb petits "putti" i amb l'Assumpció de la part superior, desbordant de núvols. Aquesta obra és l'única que, per les seves dimensions i la seva temàtica, conservam avui dia a Menorca.

b) Paisatges. Dissortadament, conservam pocs exemples d'aquests temes. Cal destacar els tres que hi ha a la col·lecció Vives-Campomar; en els quals el pintor tendeix a imitar fidelment la naturalesa, tot i que el color no és massa real, més tost una mica apagat i boirós, tenyit d'una sensació somniadora. Val a dir que, en els seus quadres, hom hi pot trobar certs paral·lels amb l'obra de Michele Pagano († 1730): l'entonació de verds grisosos i les figuretes humanes molt il·luminades, els fons de la ciutat en boirines, duen a la memòria l'herència de Rosa. Pagano, exponent del paisatge "naturale" participa en un sentit misteriós dels seus paisatges, de la "veduta ideata" pròpia d'un Coccorante però sense el seu dramatisme ni la seva fogositat. D'aquests tres exemples, cal incidir en una aquarella de format petit, 19 x 27,50 cm., mostra clara d'una "veduta" arqueològica clarament influenciada per Batoni, on en un paisatge totalment idealitzat, es combinen restes d'edificis d'època romana, amb figuretes humanes molt il·luminades i, al fons, una sèrie d'edificis boirosos. Els altres dos exemples, estan realitzats amb una tècnica totalment diferent, aigua-tinta, combinant una sèrie de figures humanes envoltades d'un ambient d'ensomni i misteri, clarament idealitzat.

c) Retrat. Aspecte potser força deslligat de la seva evolució pictòrica; però també és on es palesa més clarament el domini de les diverses tècniques, la qual cosa li permet d'aprofundir plenament en la psicologia del retratat, motiu pel qual aquesta és la faceta més coneguda de la seva pintura. Cal distingir, en la seva elaboració, dos tipus de retrat: el retrat de tipus oficial i el retrat de personatges, ja siguin familiars o retrats d'encàrrecs, tractats individualment o en grup.

En el primer grup, hi destaca el retrat que fa al Comte de Cifuentes, actualment a l'Ajuntament de Maó. Es tracta d'un llenç pintat a l'oli, de considerables dimensions, 204 x 145 cm. És un exemple típic del retrat oficial de l'època, on la persona retratada apareix en un marc arquitectònic amb columnes i unes cortines a la part superior que emmarquen la figura, la qual es representa redreçada sobre un podi. A la part inferior de la columna apareix una inscripció on s'indica el nom i els títols del personatge. L'esbós està realitzat a l'aquarella, és de petites dimensions 28 x 21 cm., i es troba en la col·lecció Vives-Campomar. Aquest quadre va ser encarregat, segons ens indica Hernández Sanz, en 1783, tot recollint un acord de la Universitat de Maó, i se'n realitzaren diverses còpies que, posteriorment, van ocupar llocs oficials. Aquestes còpies les trobam a diferents col·leccions: Museu de Menorca, Hernández Mora, Vives-Campomar, etc.

Retrats i autoretrats:

1.—Retrats de Grups Familiars. Destacarem dos llenços de la mateixa mida, 116 x 86 cm., que representen grups de la família del pintor, en un dels quals apareix el pintor envoltat en una gran capa blanca. El color no és ric i, a més a més, està alterat pel temps. El conjunt és, doncs, d'un aspecte auster. Aquests llenços es poden trobar a la col·lecció del Sr. Viñas, descendent per línia materna

del pintor. D'acord amb Hernández Sanz, aquests dos quadres els va pintar en arribar d'Àustria, l'any 1780.

2.—L'anomenat "Portret o Retrato de Pasqual Calbo fet per ell mateix, però no està acabat", segons diu la inscripció del dors. Obra de 18 x 25 cm., realitzada a l'oli sobre planxa de ferro estanyat, obra de contorns molt purs i de modelat d'aire ingresc, però molt ric en expressió, semblant a certs estudis de Mengs. Actualment es troba al Museu de Menorca.

3.—Retrat femení. Obra de 54,50 x 43 cm., realitzada a l'oli sobre tela. Aquest retrat representa la dona, segons testimonis recollits per Hernández Sanz dels seus familiars, per la qual el pintor "anava infantasiat". Ens trobam, doncs, davant la cortesana vienesa de qui Pasqual Calbo estava profundament enamorat. Fos com fos, en aquest llenç, d'una categoria extraordinària, apareix una dona d'excel·lent bellesa, obra molt pura en el modelat i en els contorns; tot donant un aire certament ingresc a la composició, però molt ric en la expressió. Realment, malgrat el seu diferent suport, hi ha una gran similitud en l'execució amb l'autoretrat del pintor abans esmentat. Aquesta obra pertany a la col·lecció de la senyora Maria Rosa Codina.

4.—Retrat de dos personatges masculins. Aquest quadre està molt deteriorat des de fa temps. Tant, que, actualment, s'ha transformat en dos llenços, tot retallant-los del suport original. Les seves mides actuals són de 48 x 37 cm. l'un i 40 x 30 cm. l'altre. Originalment, però, les seves mides aproximades devien ser 120 x 90 cm. Està realitzat a l'oli, i, tot i que el color no és ric, sinó que està alterat pel temps, és un conjunt d'un aspecte auster. Ha sofert diversos retocs que han emmascarat el seu aspecte original.

5.—Dibuix representant un autoretrat del pintor, de petites dimensions, 16,50 x 11,50 cm., de la col·lecció Vives-Campomar. Està fet a llapis, amb trets molt fins, i representa el pintor de mig cos, amb els braços entrellaçats i recolzats sobre una taula.

Esment a part mereixen els retrats realitzats al pastel, tècnica introduïda a Europa per Angèlica Kaufmann, contemporània seva i a qui, segurament, va conèixer. Calbo, en aquesta tècnica, se'ns apareix com un dels seus grans coneixedors, i tots els seus retrats són d'un colorit fresc i d'una vida extraordinària, amb una gran fermesa en el dibuix.

Com a exemples assenyalarem:

1. Retrat d'Anna Caldés, mare del pintor. (Cap). Mides: 47 x 35 cm.
2. Retrat de Joan Calbo, germà del pintor. (Cap). Mides: 47 x 35 cm.
3. Retrat de Vicenta Calbo, germana del pintor. (Cap). Mides 34 x 34 cm.
4. Retrat de Caterina Anglés, cunyada del pintor. (Cap). Mides: 18 x 25 cm.
5. Autoretrat del pintor. (Cap). Mides: 59 x 37 cm.
6. Retrat de Lluïsa Tasso Calbo, neboda del pintor. (Cap). Mides: 49 x 37 cm.
7. Retrat femení. (Cap). Mides: 49 x 37 cm.

Tots aquests retrats pertanyen a la col·lecció Viñas, essent utilitzats com a esbossos dels retrats de grups familiars, tret del número set. Com a aspecte curiós, cal assenyalar, que l'autoretrat del pintor estava unit a l'esmentat pastel número 7, I, d'altra banda, els retrats de mig cos d'Anna Caldés (41,40 x 31,50 cm.) i de Lluïsa Tasso (41,40 x 31,50 cm.) pertanyen a la col·lecció Vives-Campomar, realitzats en un mateix suport.

De la figura de Calbo com a miniaturista, només en tenim un exemple: un camafeu de marfil i pintat a l'oli del seu autoretrat. Està encastat en plata, és de petites dimensions (3,56 x 3,20 cm.) i és de forma ovalada. De partdavant hi ha, com hem dit, el seu autoretrat, i per darrera les seves inicials: P°C. En representar-se molt jove, pensam que podria haver-lo fet durant la seva estada a la cort vienesa. Actualment pot trobar-se a la col·lecció Viñas.

ETAPA DEL 1787 AL 1790. PERÍODE AMERICÀ (PRE-ROMANTICISME)

L'estiu de 1787, després d'agreujar-se el seu estat de salut a causa de la seva progressiva melangia, decideix de marxar a Amèrica embarcant-se en un vaixell amb direcció a l'Havana. Indubtablement, cercava un canvi d'ambient que pogués afavorir la seva salut i el seu esperit turmentat. A l'Havana es dedicà a realitzar tota una sèrie d'esbossos de paisatges en els quals incloïa edificis i les defenses del port de l'Havana, "perquè se semblava molt al Port de Maó i sobretot a s'altra banda", per la qual cosa fou denunciat al governador de la plaça com a espia, i el van retenir a la presó durant uns quants dies, tot confiscant-li els esbossos i obligant-lo, d'amagat, a abandonar l'illa. Després d'intentar entrar en un convent dominic de l'Havana, decideix de partir a Nova Orleans, aspecte aquest que no podem confirmar. Però allò que sí que sabem cert és que l'any 1788 treballava a l'illa de Santo Domingo, al servei del rei de França, Lluís XVI.

A aquesta època pertanyen els quadres "Peluqueria de negros en Santo Domingo" i el "Baile de negros en Santo Domingo", pintats sobre suports totalment diferents. L'un sobre planxa de ferro estanyada i l'altre sobre tela; són de format petit, 44,50 x 34 cm., i, sobretot, destaca l'exotisme d'aquestes obres. "El vendedor de pelucas", de la col·lecció Vives-Campomar, presenta un personatge que ven o ofereix una sèrie de perruques blanques, tot emmarcant la seva figura en un fons arquitectònic molt difuminat, que ofereix als ulls estranyats dels seus possibles compradors la seva mercaderia. "El baile de negros", malauradament, no hem pogut veure'l, però en una reproducció fotogràfica del quadre, destaquen un grup de negres, amb fons arquitectònic que emmarca l'escena, que executen una dansa típica de l'illa, amb una sèrie de figures en primer terme fortament il·luminades. Alexandre Cirici, en el seu article sobre Pasqual Calbo de la revista Serra d'Or, diu: "aquestes obres representen, per la data, obres extraordinàriament avançades pel seu temps, presagi del paisatgisme que tot just començava a Anglaterra, amb Old Crome (disset anys més jove que ell), i que, per tant només en tenia una vintena quan Calbo ja feia feina a Amèrica, i prefiguració molt més avançada encara, del futur exotisme americà, del qual obriria la porta la literatura de Chateaubriand..." Sens entrar

en disquisicions al respecte, pens que, efectivament, aquests dos quadres suposen una evolució dràstica en la trajectòria pictòrica de Calbo.

ETAPA DEL 1790 AL 1812. ACTIVITAT DOCENT I AQUAREL·LES DE TEMA COSTUMISTA

L'any 1790 Calbo abandona Amèrica per tornar, ara definitivament, a Menorca, on viuria encara durant vint-i-set anys. Durant aquest darrer període de la seva vida, sembla haver recobrat la serenitat. Exercí com a professor i creà tot un tractat d'ensenyança molt complet per a la formació de la joventut menorquina. El tipus d'ensenyança que realitza està essencialment enfocat cap a l'arquitectura i les seves bases científiques. Per aquest tractat d'ensenyança podem arribar a conèixer com fou la formació que va rebre a Venècia i a Roma, i com li va servir per a ascendir ràpidament en la Cort de Viena durant la seva joventut.

Per sort, s'han conservat els texts utilitzats a les seves classes, els quals constitueixen un impressionant conjunt de disset obres científiques o tècniques, escrites en català. Consider que és força interessant donar, aquí, els seus enunciats, tot respectant l'ortografia original: "De las Fracciones decimales. De las Proporciones. De Algebra. De los Logaritmes. Tractat de Geometria. Reglas Geométricas. De los Sòlids. Aplicació de la Algebra a la Geometria. Tractat de Trigonometria Rectilínia. Trigonometria Esfèrica. Física Experimental i Matemàtica. Tractat de la Estadística. Relotges de Sol. Tractat de Perspectiva. Tractat de Arquitectura Civil. Tractat de la Arquitectura Militar. Tractat de Construcció Naval". Un d'aquests Tractats, el de Geometria, conté a la seva portada un text que explica la seva raó de ser, per a la formació de la joventut, i diu així: "Tractat de Geometria. Dirigít a los Jovas Menestrals de Menorca. Reunit. Per un Menorquí aficionat a lo avantatja de dits Jovas".

Per tal de definir la seva posició artística, que hem seguit al llarg del present estudi, és interessant observar el contingut del seu tractat d'Arquitectura Civil. És el llibre típic del criteri classicista normatiu del moment. La seva part fonamental és l'estudi dels mòduls i de les proporcions en l'aplicació clàssica dels cinc ordres fonamentals. La documentació en aquest camp s'ha extret, en la seva totalitat, dels estudis de Vignola, que Calbo defineix com "l'autor el més preferit entre los Architectos moderns". Aquest tractat, juntament amb el de Perspectiva i el d'Arquitectura Militar, són estudiats individualment en el present treball.

Aquesta activitat docent té com a contrapartida un canvi en l'execució pictòrica subsegüent. Les seves pintures adquireixen un to desenfadat i tendeixen a l'apropament al gran públic. Han quedat enrere els retrats realitzats a la cort vienesa, les obres religioses, els retrats familiars i de personatges significatius de la vida pública i, és clar, les vivències de la seva estada a Santo Domingo; i l'aquarella esdevé de bell nou el vehicle transmissor, l'instrument del seu acostament al poble. Menorca coneix les aquarel·les i el tractament que els donà Joan Chiesa, el qual, sempre atent a captar l'ambient i la fesomia d'una societat, converteix la seva pintura en un gènere molt popular en aquells mo-

ments. Calbo, sens oblidar aquests pressuposts, realitza un treball similar, però executat en les seves línies essencials d'una manera diferent. A grans trets, dóna una importància primordial a l'estudi del dibuix, de les formes dels personatges, tot deixant l'aspecte colorista en un segon pla. Les seves aquarelles són de tons suaus, gairebé translúcids, en contrapartida dels treballs de Joan Chiesa, que dóna una gran importància al color, en unes poques línies resol el dibuix al qual llavors dóna color profusament, jugant amb els canvis de tonalitat, i essent sempre els seus colors molt forts.

Calbo realitza una sèrie d'aquarelles representant gent pesant raïm, prem-sant raïm, mariscadors, segadors, pedrers, picapedrers, etc., aquarelles que van tenir un èxit formidable. Els originals no s'han pogut identificar, però hi ha una gran quantitat d'aquestes aquarelles que es van fer famoses en diferents col·leccions particulars. Els seus corresponents esbossos a llapis-tinta pertanyen a la col·lecció Vidal Bendito, de Maó, i són uns estudis figurals realment magnífics, de format reduït (21,20 x 32,10 cm.) i d'una gran expressivitat i força. Una altra aquarella que coneixem representa una partida interessant d'uns jugadors de cartes, aquarella de 19 x 26 cm. de la col·lecció E. Ferrer, de Maó, on apareix el propi pintor endiumenjat amb un capell. Com a Anglaterra, l'aquarella era presa, comunament, com a base per a una composició més ambiciosa a l'oli. Tenim un exemple conegut en la "Festa de Carnaval a s'Altra Banda", quadre de 122 x 80 cm. de la col·lecció Montoto, de Barcelona, que representa una escena típica, amb gent que menja i beu, músics que sonen guiterres i bandúrries, balladors de fandango i gent que desembarca, tot aquest conjunt ubicat a la platja del Riu Pla, amb la ciutat de Maó al fons.

A diferents col·leccions (Ferrer, Vives-Campomar, Montoto, etc.), trobam nombrosos dibuixos realitzats generalment a llapis-tinta —maldament a alguns només hi predomini la tinta— que, indubtablement, poden tractar-se d'esbossos originals per a realitzar posteriorment la seva composició a l'aquarella. Tots són composicions de format petit, i representen personatges i escenes populars, com ara unes porcejades, una sortida de missa, diversos tipus femenins i personatges de la vida pública com són els macers i els jurats. La seva composició a l'aquarella no l'hem poguda localitzar, però per la temàtica i la representació, pens que deuen existir posteriors composicions a l'aquarella d'aquests dibuixos.

De la mateixa època són una sèrie de dibuixos que realitza sobre el Port de Maó, dibuixos que pertanyen a la col·lecció de M.ª Rosa Codina, de Maó. Es tracta de dues vistes: una perspectiva de l'Illa Plana i una altra de la Drassana de Maó, estan fetes a tinta i les seves dimensions són de 30 x 50 cm. A més a més, hi ha una vista del Port de Maó, realitzada amb la mateixa tècnica, de dimensions considerables (28,50 x 135 cm.) que podria tractar-se d'un plànol de mà del port, en la qual apareix una inscripció del propi pintor que diu (respectant l'ortografia original): "Vista del Castell de Mahó pres de la Mola, així com existia quant fouch entregat de los inglesos a los españoles dia 16 juny 1802. Gen. anglès Claphone y lo español Gen. D. Juan Miguel de Vives", inscripció que explica suficientment el que representa. També realitza un dibuix sobre el Port de Ciutadella, del qual n'hem localitzat dos d'iguals a diferents col·leccions particulars de l'illa, l'un a la Vives-Campomar i l'altre a l'Hernández Mora. Les seves dimensions són de 17 x 34,30 cm., estan realitzats a tinta i representen l'esmentat port amb una sèrie de personatges. En certa manera, i pel

tractament donat al conjunt, recorda alguns treballs realitzats per Giuseppe Chiesa.

Pasqual Calbo va treballar fins que, mancat de salut i amb una paràlisi a ambdues mans, es va veure obligat a deixar de pintar, i amb les seves facultats molt minvades va morir a Maó el dia 12 d'abril de 1817.

L'art de Calbo com a activitat pública internacional de la seva època d'Itàlia i de Viena, va anar progressivament esdevenint art petit per a ús privat i local de la burgesia i dels terratinents, que volen retrats i quadres de costums com una evocació de poder sobre les capes inferiors de la societat. Aquest canvi no es basa solament en l'evolució personal de l'artista. Hi ha un canvi de situació històrica. Dotze anys després del seu últim i definitiu establiment a Menorca, aquesta illa es tancava als contactes externs i es convertia a la vida provinciana.

Pasqual Calbo és, doncs, una personalitat que retrata un moment històric de Menorca. Com artista va tenir el seu triomf i fou un precursor, pictòricament parlant, extraordinari. Menorca haurà d'esperar fins ben entrada la segona meitat del segle XIX per comptar amb d'altres pintors que, sens arribar a tenir la seva fama i el seu grau de perfecció tècnica, mantenguin viva l'essència de l'art pictòric.